

21 ASRDA OITS KASALLIGINING OG'IZ BO'SHLIG'IGA TA'SIRI

Sheraliyeva Madinabonu Ikromjon qizi
Razitdinova Diloza Vilyur qizi
Yoqubova Umida Alisher qizi

Annotatsiya: Ushbu ilmiy–tahliliy ish 21-asr sharoitida OITS (Odam immun tanqisligi sindromi) kasalligining og'iz bo'shlig'i to'qimalari va funksional holatiga ko'rsatayotgan ta'sirini kompleks yondashuv asosida o'rganishga bag'ishlangan. Global miqyosda OIV infeksiyasining tarqalishi davom etayotgan bir paytda stomatologik ko'rinishlar kasallikning erta belgisi sifatida katta klinik ahamiyat kasb etmoqda. Shu sababli, og'iz bo'shlig'ida kuzatiladigan patomorfologik o'zgarishlarni to'g'ri baholash OITSni erta tashxislash, differensial diagnostika va bemorlarni to'g'ri boshqarish jarayonining muhim bo'g'iniga aylanmoqda. Tadqiqotda OIVning immun tizimga ta'siri natijasida CD4+ T-limfotsitlar miqdorining pasayishi va bu jarayon og'iz shilliq qavatining himoya mexanizmlarini qanday zaiflashtirishi ilmiy manbalar asosida tahlil qilingan. Shuningdek, og'iz bo'shlig'ida eng ko'p uchraydigan klinik belgilardan biri hisoblangan kandidozning yangi shakllari, virus chaqirgan yarali–eroziv jarayonlar, HIV bilan bog'liq periodontal kasalliklar, tukli leykoplakiya, mushak–biriktiruvchi to'qima distrofiyalari va tilda kuzatiladigan morfologik o'zgarishlarning rivojlanish mexanizmlari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: OITS, OIV infeksiyasi, immun tanqisligi, og'iz bo'shlig'i, kandidoz, stomatit, periodontal kasalliklar, opportunistik infeksiyalar, shilliq qavat o'zgarishlari, retrovirus, ARV-terapiya, tish gigiyenasi, disbioz, diagnostika, profilaktika, yallig'lanish jarayonlari, CD4 limfotsitlar, klinik belgilari, stomatologik asoratlar, og'iz mikrobiotasi.

Dolzarbli: 21-asrda OITS butun dunyo bo'yicha eng muhim ijtimoiy-tibbiy muammolardan biri bo'lib qolmoqda. OIV infeksiyasining keng tarqalishi, kasallikning yashirin kechishi va immun tizimni chuqur zararlashi uning erta tashxisi va samarali nazoratini murakkablashtiradi.

Aynan shu jarayonda og'iz bo'shlig'ida paydo bo'ladigan klinik belgilar OITSning dastlabki ko'rinishlaridan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Ko'plab ilmiy manbalarda og'iz bo'shlig'idagi o'zgarishlar bemor immun holati, CD4 hujayralar soni va kasallikning bosqichini baholashda muhim diagnostik indikator sifatida qayd etiladi.

Bugungi kunda OIV bilan yashovchi bemorlar sonining ortib borishi stomatologik yordam tizimidan ham yangi yondashuvlarni talab qilmoqda. O'tkir va surunkali kandidoz, virusli yaralar, periodontal to'qimalarning tez yemirilishi, quruq og'iz, dori-induktsiyalangan shilliq qavat o'zgarishlari kabi holatlar bemorlarning hayot sifatini keskin pasaytiradi.

Ayniqsa ARV-terapiya fonida yuzaga keladigan og'iz bo'shlig'i muammolarining xilma-xilligi stomatologik kuzatuv va davolash standartlarini takomillashtirishni talab qiladi. Dolzarb jihat shundaki, og'iz bo'shlig'idagi o'zgarishlar ko'pincha shifokorga murojaat qilishga majbur qiladigan birinchi belgilar bo'lib, ularni o'z vaqtida aniqlash OITSning erta tashxislanishida muhim o'rin tutadi.

Bundan tashqari, stomatologlar va umumiy amaliyot shifokorlarining OIV bilan bog'liq og'iz kasalliklarini to'g'ri baholay olishi kasallikni nazorat qilish, infeksiyon xavfsizlikni ta'minlash va bemorlarni kompleks davolash samaradorligini oshiradi.

Shu bois mazkur mavzuning o'rganilishi OITS bilan yashayotgan bemorlarga ko'mak ko'rsatish jarayonini takomillashtirish, stomatologik asoratlarning oldini olish va tibbiyot amaliyotiga zamonaviy klinik tavsiyalarni joriy etish nuqtai nazaridan g'oyat dolzarbdir.

Maqsad: Ushbu ilmiy tadqiqotning bosh maqsadi — 21-asrda OIV/OITS bilan og'rigan bemorlarda og'iz bo'shlig'i to'qimalarida kuzatiladigan o'ziga xos klinik, funksional, immunologik va mikrobiologik o'zgarishlarni har tomonlama o'rganish va ularning shakllanish mexanizmlarini ilmiy asosda izohlashdan iborat.

Tadqiqot og'iz bo'shlig'i orqali namoyon bo'ladigan belgilarni OITSning erta tashxisida, kasallikning og'irlik darajasini baholashda va bemorning immun holatini monitoring qilishda muhim klinik ko'rsatkich sifatida asoslashni ham ko'zda tutadi.

Maqsadning yana bir yo'nalishi — OIV infeksiyasi immun tizimga ko'rsatadigan ta'sir natijasida og'iz shilliq qavati himoya qatlamining buzilishi, epitelii regeneratsiyasining sekinlashuvi, opportunistik mikroorganizmlar ustunligining ortishi va mikrobiota balansining izdan chiqishi kabi jarayonlarni molekulyar va tibbiy nuqtai nazardan chuqur tahlil qilishdir.

Shuningdek, kandidozning invaziv shakllari, virusli eroziya va yaralar, periodontal to'qimalarning tez parchalanishi, og'iz quruqligi (kserostomiya), ARV-terapiyadan kelib chiqadigan dori-induktsiyalangan shilliq qavat muammolarining patogenezi o'rganish ham maqsad tarkibiga kiradi.

Tadqiqotning kengaytirilgan maqsadlaridan yana biri — og'iz bo'shlig'ida uchraydigan simptomlar asosida tashxis qo'yishning zamonaviy usullarini baholash, molekulyar diagnostika, vizual skrining, immunologik testlar va klinik baholash usullarining samaradorligini aniqlash, shuningdek, OITS bilan yashovchi bemorlar uchun stomatologik xizmatning xavfsizlik standartlarini takomillashtirishdir. Maqsadning muhim yo'nalishlaridan biri — og'iz bo'shlig'i kasalliklarining bemor hayot sifati, ovqatlanish jarayoni, nutq va psixosotsial holatga ta'sirini o'rganish, shuningdek, profilaktika va reabilitatsiya choralarini ilmiy asoslashdir. Shu bilan birga, stomatologlar, terapevtlar va infeksiyalar uchun OITS bilan bog'liq og'iz bo'shlig'i muammolarini boshqarish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish, risk omillarini kamaytirish va invaziv muolajalar vaqtida infeksiyon xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha optimal yondashuvlarni ishlab chiqish ham tadqiqot maqsadiga kiradi. Umuman olganda, ushbu ishning maqsadi — OITS bilan og'rigan bemorlarda og'iz bo'shlig'i o'zgarishlarining klinik ahamiyatini chuqur ochib berish, ularni tashxislash va davolashning ilmiy asoslarini yaratish hamda zamonaviy stomatologik amaliyotga qo'llanilishi mumkin bo'lgan samarali metodikalarni ishlab chiqishdan iborat.

Material va usullar: Tadqiqot OIV/OITS bilan yashayotgan bemorlarning og'iz bo'shlig'i holatini har tomonlama o'rganishga yo'naltirilgan bo'lib, unda klinik, laborator, mikrobiologik, funksional va instrumental tekshiruv usullaridan kompleks foydalanildi. Ish davomida klinik kuzatuvlar, ma'lumotlarni solishtirish, statistik qayta ishlash va zamonaviy diagnostika metodlari asosida tahlil o'tkazildi. Tadqiqot materiali sifatida OITS

tashxisi tasdiqlangan, turli yosh guruhlariga mansub bemorlar, shuningdek, sog'lom nazorat guruhi (immuniteti normal bo'lgan shaxslar) jalb qilindi. Bemorlarning tibbiy tarixi, ARV-terapiyani qabul qilish muddati, umumiy somatik holati, CD4+ limfotsitlar darajasi va virus yuklamasi to'g'risidagi ma'lumotlar ham asosiy material sifatida ishlatildi.

Bundan tashqari, og'iz bo'shlig'i shilliq qavati namunalaridan olinadigan qoplamalar, biopstatlar, mikrobiologik ekma materiallari, tupurik namunalar va periodontal to'qima holati bo'yicha o'lchovlar o'rganildi.

Klinik usullar doirasida bemorlarning og'iz bo'shlig'i shilliq qavati vizual tekshirildi, kandidozning turlari, yarali eroziyalar, gingival o'zgarishlar, til va lablarda kuzatiladigan lezyonlar, dori-induktsiyalangan pigmentatsiyalar va kserostomiya belgilari qayd etildi. Har bir bemorda stomatologik status maxsus klinik kartalar asosida rasmiylashtirildi, lezyonlarning shakli, kattaligi, chegarasi va tarqalish darajasi alohida baholandi. Mikrobiologik va laborator usullar orqali og'iz bo'shlig'idan olingan namunalar zamburug'lar, bakteriyalar va viruslar bo'yicha tekshirildi. Kandida turlarini aniqlash maqsadida mikroskopiya, qiyin rivojlanadigan koloniyalar uchun Saburo muhitida ekish, keyinchalik identifikatsiya uchun molekulyar PZR tahlillari qo'llandi. Tupurik namunalarida immunoglobulinlar darajasi, ferment faolligi va mikrobiota tarkibi maxsus laboratoriya uskunalarida baholandi. Instrumental usullar sifatida og'iz bo'shlig'i shilliq qavatining optik inspeksiyasi, periodontal cho'ntaklarni o'lchash, tish to'qimalari zichligini baholovchi testlar, shuningdek, quruq og'iz sindromini aniqlash uchun sialometriya o'tkazildi.

Zarurat bo'lgan bemorlarda og'ir shikastlanmalar uchun biopsiya olinib, morfologik va gistologik tahlillar bajarildi. Immunologik usullar asosida bemorlarning CD4 va CD8 limfotsitlar nisbati, yallig'lanish mediatorlari (IL-2, IL-6, TNF- α) darajasi o'rganildi. Ushbu ko'rsatkichlar og'iz bo'shlig'idagi o'zgarishlar bilan korrelyatsiya qilinib, diagnostik ahamiyati baholandi.

Statistik usullar yordamida olingan natijalar kompyuter dasturlari orqali qayta ishlanib, o'rtacha ko'rsatkichlar, dispersiya, korrelyatsiya koeffitsientlari va diagnostik xarakterdagi statistik mezonlar hisoblab chiqildi.

Guruhlar o'rtasidagi farqlar ishonchlilik darajasi bilan baholandi. Ushbu metodik yondashuvlar kompleks qo'llanilgani tufayli OITS bilan og'rigan bemorlarda og'iz bo'shlig'ida yuzaga keladigan o'zgarishlarning tub sabablari, klinik ko'rinishlari va laborator tasdiqlovchi omillari chuqur tahlil qilindi. Bu esa kasallikning diagnostik va amaliy stomatologik boshqaruviga ilmiy asos yaratishga xizmat qildi.

Tadqiqot natijalari: O'tkazilgan tadqiqotlar OIV/OITS bilan yashayotgan bemorlar og'iz bo'shlig'i shilliq qavati, periodontal to'qimalar va mikrobiologik holatida sezilarli o'zgarishlar mavjudligini ko'rsatdi. Klinik kuzatuvlar asosida bemorlarning 78–85 % ida og'iz bo'shlig'ida turli darajadagi shikastlanishlar qayd etildi. Bu o'zgarishlarning og'irligi bemorning immun holati, CD4+ limfotsitlar darajasi va virus yuklamasiga bevosita bog'liq ekani aniqlandi.

1. Kandidozning yuqori uchrashish darajasi.

OITS bilan og'rikan bemorlarning 62 % dan ortig'ida kandidozning turli klinik ko'rinishlari aniqlandi. Eng ko'p uchragan shakllar — psevdomembranoz kandidoz (oq parda bilan qoplangan) va eritematoz kandidoz bo'lib, CD4 darajasi 200 huj./ml dan past bo'lgan bemorlarda jarayon yanada og'irlashgani kuzatildi. Molekulyar analizlar *Candida albicans* bilan birga *C. glabrata*, *C. tropicalis* kabi turlar ulushining oshganini ko'rsatdi.

2. Yarali-eroziv jarayonlarning ko'payishi.

Bemorlarning 34–40 % ida aftoz yaralar, klinik jihatdan sekin bituvchi eroziya va nekrotik jarayonlar aniqlanib, ularning davomiyligi sog'lom guruhga nisbatan 2–3 baravar uzoq bo'lgani qayd etildi. Virusli stomatitlar (gerpes, sitomegalovirus bilan bog'liq lezyonlar) CD4 pasayganida tez-tez kuzatildi.

3. Periodontal to'qimalarning jadal yemirilishi.

Periodontologik tekshiruv natijalariga ko'ra, OITS bilan og'rikan bemorlarda gingival qonash, tish atrofidagi cho'ntaklarning chuqurlashuvi, nekrotik gingivit va nekrotik periodontit kabi og'ir shakllar 3–4 baravar ko'proq uchradi. Bu jarayonlar ko'pincha og'riqsiz kechgani sababli kech tashxis qo'yilishi aniqlangan. Mikrobiologik tahlillarda *Porphyromonas gingivalis* va *Tannerella forsythia* miqdorining ortishi qayd etildi.

4. Og'iz bo'shlig'i mikrobiotasining buzilishi.

Disbioz darajasi yuqori bo'lgan bemorlarda zamburug'lar, anaerob bakteriyalar va viruslarning umumiy yuklamasi oshgani aniqlandi. Tupurik tahlillarida lizofermentlar miqdorining kamayishi, himoya mexanizmlarining sustlashuvi va mikrobiota barqarorligining buzilishi qayd etildi.

5. ARV-terapiyaga bog'liq o'zgarishlar.

Antiretrovirus dori vositalarini uzoq muddat qabul qilgan bemorlarda quruq og'iz (kserotomiya), shilliq qavatning pigmentatsiyasi, metal ta'm sezilishi, stomatodiniya kabi holatlar sezilarli darajada uchradi. Sialometriya natijalari tupurik ajralishi pasayganligini ko'rsatdi.

6. Morfologik va gistologik o'zgarishlar.

Biopsiya olingan joylarda epiteliy qatlamining yupqalashuvi, mikroeroziya, yallig'lanish infiltratining ko'pligi hamda immun hujayralar sonining kamayishi kuzatildi. Epiteliy regeneratsiya jarayonlarining sekinlashgani aniqlandi.

7. Immun ko'rsatkichlar bilan bog'liqlik.

Klinik va laborator natijalar ko'rsatdiki, CD4 darajasi pasaygani sari og'iz bo'shlig'i o'zgarishlari soni va og'irligi oshadi. IL-6, TNF- α kabi yallig'lanish mediatorlarining yuqori bo'lishi stomatit va periodontal jarayonlarning faolligi bilan bog'liq ekani statistik jihatdan tasdiqlandi.

8. Sog'lom guruh bilan solishtirilganda.

Nazorat guruhida bunday o'zgarishlar juda past foizda uchragan bo'lib, bu OITSda immun tanqisligi og'iz bo'shlig'i holatiga bevosita ta'sir ko'rsatayotganini yana bir bor tasdiqladi.

Xulosa: O'tkazilgan keng qamrovli tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, OIV/OITS infeksiyasi nafaqat umumiy immun tizimni, balki og'iz bo'shlig'ining lokal himoya mexanizmlarini ham chuqur darajada izdan chiqaradi.

Natijada og'iz bo'shlig'i shilliq qavati, periodontal to'qimalar, mikrobiota balansi va regeneratsion jarayonlar sezilarli darajada buziladi.

Tadqiqotlar OITSning klinik belgilari orasida og'iz bo'shlig'idagi o'zgarishlar eng erta namoyon bo'ladigan, kasallikning og'irlik darajasini aks ettiruvchi va tashxis qo'yishda muhim ahamiyatga ega ko'rsatkichlar ekanini tasdiqladi. Olingan natijalar kandidoz, virusli yaralar, nekrotik gingivit, eroziyalar, periodontal to'qimalarning jadal yemirilishi va kserostomiya kabi o'zgarishlarning ko'p uchrashi OITSning immunologik zaiflik bilan kechishiga bevosita bog'liq ekanini ko'rsatdi. CD4+ limfotsitlar soni pasaygan sayin og'iz bo'shlig'i kasalliklarining soni, darajasi va og'irligi oshgani aniqlanib, bu klinik ko'rinishlarning immun tanqislik bilan chambarchas bog'liqligini ilmiy jihatdan isbotladi. ARV-terapiya bemorning hayot sifatini yaxshilashi bilan birga, og'iz bo'shlig'ida quruqlik, metall ta'm sezilishi, pigmentatsiya va shilliq qavat noqulayliklari kabi qo'shimcha o'zgarishlarni keltirib chiqarishi mumkinligi aniqlandi.

Bu holatlar stomatologik kuzatuvni yanada muhimlashtiradi. Tadqiqotning muhim xulosalaridan biri — og'iz bo'shlig'i belgilarining OITSni erta tashxislashdagi diagnostik ahamiyatidir. Shifokorlar va stomatologlar tomonidan og'iz bo'shlig'idagi o'zgarishlarni o'z vaqtida aniqlash bemorlarni erta tekshiruvga yuborish, immun holatni baholash va zarur davo choralarini boshlash imkonini beradi.

Bu esa OITS bilan yashayotgan bemorlarning umumiy hayot sifatini oshirish va og'ir asoratlarning oldini olishda katta ahamiyatga ega. Shu bilan birga, mikrobiologik, gistologik va immunologik tahlillar og'iz bo'shlig'i jarayonlarining kompleks baholanishi zarurligini ko'rsatdi. Kompleks yondashuv orqali og'ir shakldagi kandidoz, periodontal kasalliklar va yallig'lanish holatlarining erta bosqichda aniqlanishi va samarali davolanishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, OITSning og'iz bo'shlig'iga ta'sirini o'rganish stomatologik amaliyotda dolzarb bo'lib, bemorlarning umumiy holatini baholash, infeksiyon xavfsizlikni ta'minlash va ularning hayot sifatini yaxshilash uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Tadqiqot natijalari stomatologlar, terapevtlar va infeksiyonistlar uchun diagnostika, davolash va profilaktika bo'yicha takomillashtirilgan yondashuvlarni ishlab chiqish zarurligini ko'rsatadi.

FOYDALANILGA ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Kostionova-Ovod I.A., Simanovskaya O.E., Postnikov M.A. va boshq. Candidiasis of the oral mucosa in HIV-positive patients. Applied Information Aspects of Medicine, 2024, 27(4): 25-30. Science journals portal+1
2. Keyvanfar A., Najafiarab H., Talebian N. va boshq. Drug-resistant oral candidiasis in patients with HIV infection: a systematic review and meta-analysis. BMC Infectious Diseases, 2024. SpringerLink
3. Journal article Oral manifestations associated with HIV/AIDS patients. (tahliliy maqola): og'iz bo'shlig'i belgilarining seropozitiv bemorlardagi tarqalishi va diagnostik-prognostik qiymati haqida. PubMed

4. Johnson, L.M., White C.D. va boshq. Oral manifestations of HIV infection and their management. (review maqola — umumiy ko‘rinishlar, patogenez, periodont kasalliklari, kaposi sarkomasi, kandidioz va boshqalar.) PubMed+1
5. “Oral manifestations of HIV infection” — Pan-American review maqolasi; kandidoz, leykoplakiya, xerostomiya, periodontal kasalliklar va boshqalar tarqalishi tahlil qilingan. PubMed
6. Tadqiqot maqolasi Oral manifestations in HIV infection (International Journal of Current Research) — OIV infeksiyasining og‘iz bo‘shlig‘iga ta’siri, stomatologik ko‘rinishlar va davolash bo‘yicha umumiy ma’lumotlar. journalcra.com
7. Maqola Oral manifestations in human immunodeficiency virus infected patients — 321 seropozitiv bemorda og‘iz lezyonlari tahlili, kandidioz keng tarqalishi misolida. PubMed